

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора філологічних наук, професора,
професора кафедри полоністики Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Корольова Ігоря Руслановича

про дисертацію

СНІГУР ЛАРИСИ АНАТОЛІЇВНИ

“Дискурс волонтерства: лінгвокультурологічний вимір”,

подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії
у галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія

Актуальність обраної теми дослідження. Волонтерський рух як важливий складник дискурсивного простору сучасного суспільства відіграє ключову роль у стимулюванні соціальних змін на різних рівнях – від локальних до глобальних. Волонтерська діяльність зумовлює своєчасну реакцію на актуальні соціальні виклики, надаючи підтримку у різних сферах, де державні й приватні інститути не завжди можуть забезпечити швидкий і належний рівень допомоги.

Динамічні соціальні, економічні, екологічні та ін. процеси у світі й окремих країнах спричинили трансформації дискурсу волонтерства, виокремили його лінгвокультурологічну домінанту — волонтерську діяльність. В умовах війни дискурс волонтерства є дієвим інструментом налагодження згуртованості суспільства, а тому його лінгвістичний аналіз є актуальним і в аспекті забезпечення національної безпеки держави.

Актуальність теми дисертації логічно пов'язана з метою дослідження, яка полягає в тому, щоб виявити “когнітивно-прагматичні та наративні особливості організації дискурсу волонтерства в американській, українській і російській лінгвокультурах періоду повномасштабного вторгнення РФ в Україну (лютий 2022 р. – жовтень 2024 р.), що сформульовано в поставлених завданнях” (стор. 20).

Мета і завдання дисертації корелюють із об'єктом дослідження (дискурсивні практики волонтерства) і визначеним предметом – дискурс волонтерства у лінгвокультурологічному вимірі (стор. 20).

Отримані й презентовані здобувачкою нові наукові результати дослідження повною мірою відображено в 11 публікаціях (9 – одноосібних, 2 – у співавторстві): 4 статті у наукових періодичних фахових виданнях України категорії Б; 4 у вигляді матеріалів доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях; 1 навчальний посібник і 2 довідкових видання, які додатково відображають результати дисертації.

Науковий рівень виконаної дисертації відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 №44.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в дисертації вперше проведено комплексний аналіз дискурсу волонтерства в лінгвокультурологічному вимірі, за результатами якого зроблено висновки щодо позиціювання в дискурсі волонтерства державних комунікативних стратегій щодо зовнішньої і внутрішньої політики, зокрема в умовах війни.

В представленій дисертації *уперше*: визначено когнітивно-прагматичні та наративні особливості дискурсу волонтерства в американській (АЛК), українській (УЛК) і російській (РЛК) лінгвокультурах періоду повномасштабного вторгнення РФ в Україну (лютий 2022 р. – жовтень 2024 р.); доведено, що в АЛК та УЛК розвиток дискурсу волонтерства зумовлений демократичними процесами розбудови громадянського суспільства, в РЛК – деструктивною державною політикою, спрямованою на залучення громадян до загарбницьких війн; обґрунтовано дискурсоутворювальну роль концепту *ВОЛОНТЕР*, що пов'язано з особливостями вияву, відображення й фіксації в мові та дискурсі волонтерської діяльності

когнітивно-прагматичних трансформацій, зумовлених російсько-українською війною;

удосконалено: підходи до розгляду лінгвокультури як простору забезпечення інформаційної безпеки держави, зокрема встановлено, що в умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну відбулося принципове відмежування УЛК, орієнтованої на демократичні форми розбудови загальнонаціонального дискурсу, від РЛК, спрямованої на закріплення концептів *ТОТАЛІТАРИЗМ* і *АГРЕСІЯ* як дискурсоутворювальних; концептуальний аналіз у частині формування концептуально-тематичних груп, наповнення яких з'ясовувалося за допомогою технології великих даних (Big Data), що дозволило визначити принципову відмінність значеннєвих компонентів концепту *ВОЛОНТЕР* в УЛК та РЛК (зокрема 'людина, яка за власним бажанням допомагає нужденним' – для УЛК, 'людина, яка приєдналася до війська, добровільно підписала контракт з Росгвардією' – для РЛК);

дістали подальшого розвитку: дискурсивний підхід до дослідження концептів як основи формування національної системи цінностей, національної стійкості в умовах війни; наративний дискурс-аналіз «битви наративів» як маркера соціально-політичної ситуацій в окремій державі і світі загалом;

доведено: інтенсивність трансформації наративів (на прикладі дискурсу волонтерства) зумовлена станом стабільності або напруженості соціально-політичної ситуації, зокрема відсутність воєнних дій спричинює стабільність стратегічного наративу; поширення гендерних концептів у вимірі демократичного розвитку загальнонаціонального дискурсу, зокрема встановлена тенденція до використання фемінітиву *волонтерка* в УЛК, що засвідчує визнання рівноправної участі жінок у захисті держави; використання в РЛК номінацій *волонтер* або *жінка-волонтер* замість *волонтерка* є маркером її патріархатної спрямованості.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Теоретико-методологічна база дисертації ґрунтується на понад 197 працях українських і закордонних науковців, у яких досліджуються окремі аспекти формування національних концептуальних картин світу, а також загальні тенденції їхнього впливу; функціонально-прагматичний потенціал концептів як репрезентантів культурно значущих смислів, зокрема в умовах кризових історичних періодів; наратив як основний інструмент концептуалізації дійсності тощо. Таким чином, у дисертації враховані ключові ідеї українських і зарубіжних дослідників з питань ролі наративів у розбудові стратегічних комунікацій.

Емпіричну базу дослідження становлять 881 тис. 614 дискурсивних фрагментів, отриманих за допомогою аналітичного сервісу Attack Index, які зафіксовані впродовж лютого 2022 р. – жовтня 2024 р. в інформаційному просторі країн, мови яких досліджено, а саме: 60 тис. 720 дискурсивних фрагменти інформаційного простору США, 524 тис. 958 – України, 295 тис. 936 – РФ. Інтерпретативний аналіз щодо сприйняття концепту *ВОЛОНТЕР* носіями досліджуваних лінгвокультур здійснено за результатами асоціативного експерименту (312 асоціацій, отриманих серед 104 українськомовних респондентів віком 18 – 50 років) і кількісного аналізу даних асоціативних і синонімічних словників (114 англійськомовних одиниць, 139 російськомовних одиниць). Також проаналізовано 38 міжнародних (Конвенції ООН) і 10 національних нормативно-правових документів щодо волонтерської діяльності країн, мова яких досліджується.

Використання Л.А. Снігур інструментарію автоматизованого аналітичного сервісу Attack Index дозволило визначити наративи стратегічного і оперативного рівня та виокремити концептуально-тематичні групи лінгвістичних маркерів, що представляють офіційну позицію та позицію громадянського суспільства щодо концепту *ВОЛОНТЕР*.

Практичне значення отриманих результатів визначається теоретико-лінгвістичною та прикладною спрямованістю дисертації та полягає в тому, що викладені висновки, положення й емпіричний матеріал дослідження було

використано під час волонтерської діяльності дисертантки з початку російської агресії в Україні, написання посібника, а також впроваджено в освітній процес Національної академії СБ України під час викладання дисциплін «Зв'язки з громадськістю», «Стратегічні комунікації».

Сформульовані у науковій праці положення, висновки, рекомендації та пропозиції можуть бути також використані у розбудові внутрішньодержавних комунікацій – при організації та проведенні тематичних заходів, у процесі залучення громадських об'єднань до формування й поширення системи національних цінностей і стійкості громадянського суспільства в умовах війни.

Позитивно варто оцінити і структуру дисертації з її композицією. Дисертація складається з анотацій двома мовами, списку опублікованих праць автора, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, списку словників і довідникових видань, списку джерел ілюстративного матеріалу та додатків. У Вступі надана загальна характеристика роботи, сформульовані об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження, окреслена актуальність теми дослідження, визначена наукова новизна одержаних результатів, описані використані в роботі методи і прийоми аналізу, наведена інформація про апробацію результатів.

У першому розділі дисертації «Теоретичні засади дослідження дискурсу волонтерства» дисертантка ґрунтовно аналізує дослідження окресленої проблеми в українській та зарубіжній лінгвістиці, зосереджуючи увагу на поняттях концепт (стор. 46-48) і дискурс (стор. 27-34). В роботі описані етапи формування дискурсу волонтерства в досліджуваних лінгвокультурах і визначаються його базові комунікативні стратегії (стор. 36-45). Дисертантка визначає дискурс волонтерства як складник соціальної і культурної структури суспільства, що відображає історичні зміни та формування системи цінностей, стимулюючи зміни на різних рівнях – від локальних до глобальних (стор. 65). Притаманною ознакою дискурсу волонтерства в Україні, на думку п. Снігур, є вияви реальних демократичних рухів, які мають

фінансування «знизу» і сталі горизонтальні комунікативні зв'язки, що забезпечують виконання соціальних функцій громадянського суспільства. Саме тому дискурс волонтерства, що базується на комунікаціях «знизу-вверх», є передумовою формування демократичних інститутів у контексті європейської інтеграції (стор. 41-42).

Окрему увагу в теоретико-методологічному розділі приділено опису лінгвокультурологічних підходів до дослідження концептів (стор. 45-55), акцентовано увагу на важливості вивчення концептів в умовах війни, оскільки через лексеми-вербалізатори вони демонструють систему змін у колективній мовній свідомості, що пов'язані з ціннісними маркерами і формують національну картину світу. Наведені в роботі підходи визначили основу для комплексної методики дослідження дискурсу волонтерства в лінгвокультурологічному вимірі, яка складається з 4 етапів (стор. 61-63).

У другому розділі дисертації «Вербалізація концепту *ВОЛОНТЕР* у лінгвокультурах США, України, РФ» доведено, що специфіка позиціонування концепту *ВОЛОНТЕР* у досліджуваних лінгвокультурах зумовлена унікальністю концептуальних картин світу, пов'язаних із менталітетом та національною історією. У результаті аналізу емпіричного матеріалу й проведеного асоціативного експерименту зроблено висновок, що для всіх досліджуваних лінгвокультур спільним є мілітарне значення цього концепту (стор. 80-92). У АЛК і РЛК слово-стимул *волонтер* має широку кількість слів-реакцій, які представлені іменниками (ті, хто здійснює мілітарне волонтерство), дієсловами (дії мілітарних волонтерів), прикметниками (ознака дій мілітарних волонтерів) і визначення ціннісних засад волонтерства. Проведений аналіз дозволив дисертантці визначити, що дискурсоутворювальна роль концепту *ВОЛОНТЕР* в міжнародних і національних нормативно-правових документів зумовлює формування термінологічної парадигми щодо волонтерської діяльності та демонструє рівень формалізації явища в досліджуваних лінгвокультурах. Л.А. Снігур фіксує гібридизацію концепту

ДОБРОВОЛЕЦЬ / ВОЛОНТЕР у нормативно-правових документах РФ і зазначає, що прагматика цієї гібридизації – створення ілюзії формування громадянського суспільства, можливості свободи вибору; розмивання значення вербалізаторів *доброволець / волонтер* (стор. 127).

Аналіз гендерних аспектів волонтерства дозволив дисертантці зафіксувати актуалізацію теми жіночого волонтерства в інформаційному просторі під час війни. Зазначається, що когнітивно-прагматичні зв'язки концептів *ВОЛОНТЕР* і *ВОЛОНТЕРКА* в українській лінгвокультурі можна визначити нарративом, що впроваджується в сучасному гендерному дискурсі України «Ми різні, але ми рівні», і закріплює ідею гендерної рівності у мовній картині світу українців (стор. 115-125).

Третій розділ «Лінгвокультурологічні особливості дискурсу волонтерства в національних медіа США, України, РФ» присвячено аналізу динаміки змін нарративного дискурсу щодо волонтерської діяльності в медіапросторі країн досліджуваних лінгвокультур. Визначено стратегічні нарративи, зокрема зафіксовано зміни нарративів оперативного рівня щодо волонтерської діяльності в інформаційному просторі трьох аналізованих лінгвокультур у період повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Зазначається, що нарративний дискурс волонтерської діяльності в медійному просторі України є інструментом єднання суспільства в умовах війни та забезпечення його стійкості (стор. 144-166). Водночас в РФ, за висновками дисертантки, він виступає як складник деструктивної державної політики (стор. 167-189).

Аналіз емпіричного матеріалу дозволив п. Снігур підсумувати, що нарративи, які виникають у медіапросторі, є важливими інструментами у формуванні суспільних настроїв, поведінкових патернів інтерпретації подій і консолідації громадян країни. У роботі постулюється теза про те, що поштовхом для формування стратегічного нарративу в кризових умовах можуть стати резонансні події у фізичному просторі (стор. 196, 203).

Проведений в дисертації аналіз представлених в інформаційному просторі досліджуваних лінгвокультур наративів дозволив визначити спільні і специфічні національні значеннєві компоненти лексеми-вербалізатора *волонтер*. Так, п. Снігур встановлює, що специфіка концептуальних картин світу, контекст і етапи історичного розвитку волонтерства в досліджуваних лінгвокультурах зумовлюють появу специфічних національних значеннєвих компонентів. Натомість, за спостереженнями дисертантки, репрезентовані в російській лінгвокультурі нові значеннєві компоненти лексеми-вербалізатора *волонтер* відображають маніпулятивне використання владою волонтерського руху і вбудову його в систему управління та контролю населення (стор. 194-196).

Наведені в дисертації твердження, узагальнення й висновки є аргументованими, проілюстровані доречними прикладами, а також унаочнені у таблицях та у вигляді скріншотів (розділи 2 і 3, додатки Б, В, Д, Е).

Снігур Лариса Анатоліївна продемонструвала високий рівень теоретичних знань і практичних навичок, що дозволили їй сформулювати коректні наукові висновки та визначити перспективні напрями подальших досліджень.

Дотримання вимог академічної доброчесності. У дисертації Снігур Лариси Анатоліївни наявні необхідні покликання на згадані в тексті джерела інформації, зокрема наукові праці, і не має ознак академічного плагіату.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Визначаючи наукову та практичну цінність роботи, вбачаємо доцільним висловити кілька зауважень і побажань, що мають переважно рекомендаційний характер:

1) дисертанткою зафіксовано зміну стратегічних наративів щодо волонтерської діяльності в Україні: «Волонтери – потужна сила України», «Волонтери – люди, які творять історію», і РФ: «Волонтерство – традиція і культурна риса народів Російської Федерації, «Ми разом!». Водночас постає питання про соціальні й інші фактори, через які виникли відповідні зміни;

2) у дисертації представлено результати асоціативного експерименту щодо сприйняття лексеми-вербалізатора *ВОЛОНТЕР* носіями досліджуваних лінгвокультур. Чи розглядає авторка можливість доповнення відповідного ракурсу дослідження рецептивним експериментом, який передбачає вивчення мовних, мовленнєвих і дискурсивних явищ через сприйняття та розуміння мовних (мовленнєвих, дискурсивних) одиниць носіями аналізованих лінгвокультур;

3) цікаво також почути коментарі дисертантки про мовні, мовленнєві та дискурсивні маркери встановлених в результаті аналізу емпіричного матеріалу гендерних трансформацій концепту *ВОЛОНТЕР* в РЛК і УЛК.

Висловлені побажання й запитання не впливають на загалом позитивну оцінку рецензованої дисертації, яка є беззаперечно оригінальною і самосійною роботою, а також становить значний внесок у розвиток гуманітаристики загалом і філології (лінгвістики) зокрема.

Дисертаційна праця спрямована на реалізацію положень Стратегії забезпечення державної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 16.02.2022 р. № 56/2022, Стратегії інформаційної безпеки, затвердженої Указом Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. Обрана тема відповідає п.п. 1 і 24 Основних напрямів наукових та науково-технічних досліджень в системі Служби безпеки України, затверджених наказом Центрального управління СБ України від 08.04.2017 р. №209.

Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Національної академії СБ України 16.11.2021 р., протокол №03, уточнено 27.02.2025 р., протокол №02.

Дисертація Снігур Лариси Анатоліївни на тему «Дискурс волонтерства: лінгвокультурологічний вимір» відповідає вимогам п. 6-9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. №44, та Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом МОН України від

12.01.2017 р. №40, а її автор заслуговує на присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.

Офіційний опонент –
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри полоністики
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Ігор КОРОЛЬОВ